

ԻՐՆ ՌՈՒՍՏԱ

ԳԻՐԻԲ ԹԱՆԿԱԳԻՆ ԱՐԺԵՔՆԵՐԻ (ՔԻՏԱՐ ԱՆ-ԱՆԱԿ ԱՆ-ՆԱՖԻՍԱ)

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

¹ Հնգկաց. Պարսից ու Զինաց ծովը – Հավանաբար նկատի ունի Հնդկական օվկիանոսը:

² Ռուսի, Իֆրիկիայի ու Ասորիքի ծովը – Միջերկրական ծով:

³ Օվկիանոս ծովը, որը Մադրիդի ծովն է – Ատլանտյան օվկիանոս:

⁴ Պոնտոսի ծովը – Սև ծով: (Վ. Տ.-Ղ.):

⁵ Թարարիստանի ու Վրկանա (Ջուրջանի) ծովը – Կասպից ծով:

⁶ Ռուսի, Իֆրիկիայի ու Եգիպտոսի ծով – Միջերկրական ծով:

⁷ Ազրիական (Ազրիաս) – Ազրիական, կամ Ազրիատիկ ծովը:

⁸ ... մի ուրիշ ծոց – Թերևս նկատի ունի Տիրենեյան և Լիգուրիական ծովերը միասին:

⁹ Կանազ ծով – Կրկին նկատի ունի Ատլանտյան օվկիանոսը:

¹⁰ Շարթա – Հավանաբար խոսքը Այրոբան ծովի մասին է, որը մաս է կազմում Միջերկրականին:

¹¹ Տանախ – Այսպես էին Հին Հույներն անվանում Դոն գետը:

¹² Մեոտիս – Հին Հույներն ու Հռոմեացիք Աղովի ծովը կոչում էին Մեոտիս, տեղի Մեոտ ցեղերի անունով: Բայց իհարկե Դոն դետը ոչ թե գուրս է գալիս, այլ ընդհակառակը՝ թափվում է Աղովի ծովը:

¹³ Դուրս է գալիս մի ծոց – Մարմարա ծով, որը միացած է Սև ծովին և ոչ թե Ազովի, ինչպես գրում է մատենագիրը:

¹⁴ Հայկական ծովը – Ենթադրաբար սա Վանա լիճն է: Թեև արաբ մատենագիրների մոտ այս լիճը սովորաբար ունի երեք այլ անուն՝ Թիոփիս (Տաոեփիս), Ուլաթի (Ուլաթի), կամ Արջիչի(Արճեչի) լիճ:

¹⁵ Միհրան գետը – Ինդոս գետն է Հնդկաստանում (ներկայում Պակիստան), որը նաև Արարական խալիֆայության սահմանն էր արևելքում:

¹⁶ Շինկան լեռներից – Ինդոս գետը սկիզբ է առնում Տիրեթի Կայլաս լեռնաշղթայի լանջերից: (Հայկ. սովետ. Հանրագիտարան, Հ. 4, էջ 340):

¹⁷ Մանսուրա գետ – Ինդոս գետը:

¹⁸ Բարզանջ – գուցե Բարզանդ, տե՛ս Բալազուրի, ծնթգր. 230:

¹⁹ Փայտակարան (Բայլական) – Տե՛ս Ուլիֆա իրն Ուլայթ, ծնթգր. 16:

²⁰ Այ-Լան – Ալանաց երկիր, տե՛ս Ուլիֆա իրն Ուլայթ, ծնթգր. 63:

²¹ Սիսար – Քաղաք Իրանում, որը չըջապատված է Համազան, Դինավար քաղաքներով և Ատրպատականով: Արաբ մատենագիրները այն տեղագրում են Դինավար-Մարաղա ճանապարհի վրա՝ Դինավարից 20-22 փարսախ Հյուսիս: (Sisar, V. Minorsky, EOI, CD-ROM, (IX: 680a)):

²² Երկու Ջարերի – Մեծ և փոքր Ջար գետերը, որոնք Տիգրիսի վտակներն են:

²³ Հադիսա – Տե՛ս Բալազուրի, ծնթգր. 67:

²⁴ ՆաՀրատան գետը – Բառարանը գետ չի Հիշատակում, բայց նշում է նույնանուն գյուղի մասին: «- ՆաՀրեվան – Դյուղ Արևմտյան Հայաստանում, Բիթլիսի նահանգի Սղերդի գավառում, Ջուզի լեռան (Արարազ) մոտ»: (ՀՀԾՏԲ, Հ. 3, էջ 959):

²⁵ Ուարոս (ՍայՀուն) – Տե՛ս Բալազուրի, ծնթգր. 34:

26 Պիրամոս (Զայհան) - Տե'ս Նալիֆա իրն Նալլաթ, ծնթգր. 76:

27 Տերիկ (Արրիկ) - Քաղաք, բերդաքաղաք, ճանապարհային կայան Փոքր Հայքում, Սևաստիայի գավառում, նրա արևելյան սահմանի մոտ, Տերիկի գավառակում, Եփրատի աջակողմյան Տերիկ վտակի ափին, Մեծ Հայքի սահմանի մոտ: Տերիկի գավառակի կենտրոնն էր: (ՀՀԾՏՔ, Հ. 5, էջ 80):

28 Այ-Բաթաիհ - Բառուցի նշանակում է ճաշիճներ (ևդ. բաթիհա), սակայն օգտագործվում է մարդաղետին, կամ պարբերաբար Հնդեղվող Հողի իմաստով: Այսպես է կոչվում Եփրատի ու Տիգրիսի ստորին Հոսանքի լրջանը, որը գտնվում է Քուֆա, Վասիթ և Բաարա քաղաքների միջև: (al-Batisha, M. Streck [Saleh El-Ali], EOI, CD-ROM, (I: 1039b)):

29 Զիրուֆտ - Քիրման նահանգի մի գավառ, որը բարձրադիր է և բարերբեր և, որի մեջ մտնում է Նույնանուն մի քաղաք: (Djiruft, R. N. Frye, EOI, CD-ROM, (II: 653b)):

30 Սիրաջան - Քիրման նահանգի գլխավոր քաղաքներից մեկը, նրա մայրաքաղաքը - քր միջև 10-րդ դարը: (al-Siradjan, C. E. Bosworth, EOI, CD-ROM, (IX: 667a)):

31 Զուր - Գոր, տես Զահիդ, ծնթգր. 8:

32 Վարդանակերտ (Վարսան) - Տե'ս Նալիֆա իրն Նալլաթ, ծնթգր. 52:

33 Սուղղարիլ - Տե'ս Բալաղուրի, ծնթգր. 111:

34 Ոստան (խտան) - կամ ուստան, այսպես են արտասանում արարները սասանյան վարչական օստան (Հայ. ոստան) բառերը, որը գոյատևեց նաև խալիֆայության օրոք: Այս անունով մի քաղաք կար Մեծ Հայքի Վասպուրական աշխարհի Ռշտունիք գավառում, Վանա լճի Հարավային ափից մոտ մեկ կիլոմետր Հարավ, Աղթամար կղզու դիմաց, Արտուս լեռան Հյուսիս-արևմտյան լանջերին: (Ustan, C. E. Bosworth, EOI, CD-ROM, (X: 927a), ՀՀԾՏՔ, Հ. 4, էջ 177):

35 Թասուջ - Գավառ:

36 Անրար - Քաղաք Միջագետքում:

37 Ատտալիա (Անթալիա) - Քաղաք Փոքր Ասիայի Հարավում՝ Միջերկրականի ափին:

38 Նիկիա - Տե'ս Ցակուրի (պ.), ծնթգր. 1:

39 Սանկարա - Իրաքի մի դուրդ ստորին Եփրատի մոտ, այ-Սամաուայի և ալ-Նասիրիլլայի միջև: (Senkere, M. J. E. Richardson, EOI, CD-ROM, (IX: 148)):

40 Աստվածայուչ, Մատթ. 37, 24 Ղևտ. 16:

41 Պաճինակներ (պեչենեզներ) - Թյուրքական ցեղերի միություն Ը-Թ գարերում: Բացի Թյուրքական ցեղերից, այդ միության մեջ էին մտնում նաև որոշ սարմատական և ուզբո-ֆիննական ցեղեր: Մինչև Թ գարը պեչենեզները վաչկատուն կյանքով էին ապրում Արալյան ծովի ու Վոլգա գետի միջև ընկած տարածքներում: Թ դարում խաղաղների ու օգուղների ճնշման տակ, պեչենեզները անցան Վոլգա գետը, գուրս մղեցին Վոլգայի և Գոնի միջև գտնվող մադյարներին(ուզբ) և զրադեցրին Հյուսիսային մերձսևծովյան տարածքները՝ ընդհուպ մինչև Դանուբ գետը: Պեչենեզները Հաճախ Հարձակումներ էին զործում Բյուզանդիայի, Հունգարիայի և Հատկապես Ռուսիայի վրա: ԺԱ դարի կեսերից նրանք թուլացան, դիվեցին իրենց տարածքները պոլովցիներին, իսկ իրենք բաժանվեցին մի քանի մասի: Մի մասը անցավ Վարպառներ և Դանուբի ափագան, մյուսները Հաստատվեցին Հունգարիայում, իսկ մյուսներն էլ՝ Ռուսիայի սահմանների վրա: Պեչենեզները աստիճանաբար ձուլվեցին իրենց Հաստատված երկրների բնակչության մեջ: (Сов. Ист. Энци., т. 11, стр. 124-125):

42 Ողաղաբց խաբան - Տե'ս խաղարներ, Նալիֆա իրն Նալլաթ, ծնթգր. 44:

43 ... գավառում են Հրեական կրոնը - Ողաղարների Հրեական կրոն ընդունելու ճշգրիտ թվականը Հայտնի չէ: Պատմիչների տեղեկությունների Համադրումը թույլ է տալիս այն թվագրել Ը գարի վերջին քառորդով: Նախքան այդ, Ողաղարիայում բնակ-

վող Հիմնականում թյուրքական ցեղերը, Հեթանոս էին: Միաստվածային կրոններից Հատկապես մովսիսականությունն ընտրելը ռացատրվում է նրանով, որ Վոլգայի ավազանը գտնվում էր Հրեա առևտրականների ճանապարհի վրա, որոնք մեծ թվով Համայնքներ էին Հաստատել ինդո-արիայում, փախչելով Հալաթանքներից և զաղթելով Բյուզանդիայից, Իրաքից ու Իրան-Միջին Ասիայից: Բայց, ինչպես որ նշում է Իրն Ռուստան, Հրեական կրոնն ընդունել էին միայն խաքանը, իր զորավարներն ու ավազանին, իսկ ժողովուրդը մնում էր Հեթանոս: (Новосельцев, Хазарское государство, стр. 144-154):

⁴⁴ Սար Աշին, Հարնիլա - Ըստ Արտամոնովի, որն իր Հերթին Հիմնվում է այլ ուսումնասիրողների տեսակետների վրա, այս երկու տեղանունները Սար Աշին (կամ Սարաշեն) և Հարնիլա (կամ Հարնիլա) ինքնաբերական պատմության Իթիլ մայրաքաղաքի երկու թաղամասերի անվանումներն են, որոնք գտնվում էին Իթիլ (Վոլգա) գետի երկու ափերին: Նույն Հեղինակը նշում է, որ Իրն ինքնաբերական Հիշատակած ինքնիթը (Տե՛ս Իրն ինքնաբերական, ծնթգր. 20) այդ նույն Հարնիլա թաղամասի խիստ աղավաղված տարրերակն է: (Артамонов, История хазар, стр. 394).

⁴⁵ ինքնաբերական - Տե՛ս Բալադուրի, ծնթգր. 151:

⁴⁶ Այնպես թաղավորին - Տե՛ս նաև ինքնաբերական Իրն ինքնաբերական, ծնթգր. 53:

⁴⁷ Դրուներ Այնպես - Տե՛ս ինքնաբերական Իրն ինքնաբերական, ծնթգր. 55: